

УДК 398.8

Л. І. Антохі

ОБРАЗНО-ПРЕДМЕТНИЙ РЯД МОЛДОВСЬКИХ «КОЛІНД»: СЛОВ'ЯНО-НЕСЛОВ'ЯНСЬКІ ПАРАЛЕЛИ

Пропонована стаття – спроба з'ясувати специфіку предметно-образного ряду молдовських «колінд» (колядок), їхню первинну утилітарну магичну функцію, семантику, ритмічну будову та віршовий розмір. Звернуто увагу на з'ясування генези молдовських «колінд», використано компаративний аналіз тем та сюжетів різдвяної вітальної молдовсько-румунської поезії.

Ключові слова: образ, тема, жанр, предметний ряд, сюжет, колядка, «колінда».

This article is an attempt to explain the specifics of a figurative and objective series of Moldovan «colinds» (Christmas carols), their primary utilitarian magic function, semantics, rhythmic structure and poetical size. The main attention is paid to the elucidation of the genesis of Moldovan «colinds» with using a comparative analysis of themes and plots the Christmas greeting of the Moldovan-Romanian poetry.

Keywords: image, title, genre, objective series, story, Christmas carols, «colinda».

Календарний фольклор кожного народу містить чимало фактів давнього побуту, звичаїв, які іншим галузям науки вже недоступні. Ті спільні риси, що трапляються у фольклорі різних народів, засвідчують їх донаціональну генезу. Різдвяно-новорічні жанри, в основі яких лежить вітальна функція, – не з розряду найдавніших видів народної творчості. Проте ніхто з дослідників не ставить під сумнів і їхньої принаймні тисячолітньої тягlosti. На той час народи сучасної Європи переважно вже визначили власні традиції не лише в побутовій сфері, але й у фольклорі.

Вітальна народна поезія показова тим, що дає відповіді на такі запитання: що той чи інший етнос визначає своїм пріоритетом у різних сферах сімейного та суспільного побуту, який тип господарства вважається для нього провідним. Багато народних новорічних піснеспівів окреслюють не тільки сферу сімейних стосунків, але й форми укладення шлюбів, що значно відрізняються від сучасних.

Волоський етнічний компонент має не лише давню історію сусідства з українцями, але й схожі різдвяно-новорічні традиції. Тому десь на грані лише фольклорних текстів можна визначити, що в системі усної народної творчості українців, молдован та румунів можна вважати специфічно національним. Отже, для встановлення національної специфіки української різдвяно-новорічної поезії має прислужитися ця розвідка.

Навіть поверхове ознайомлення з текстами румунських та українських різдвяно-новорічних пісень засвідчує, що їхні головні теми дещо різняться. Відтак ще більшою мірою, вочевидь, відрізняються й самі образи. Специфіку предметно-образного ряду ми й збираємося окреслити в цій статті.

Зупинимось на найбільш схожому відповіднику українських колядок, який у молдовсько-румунській фольклористичі фігурує під назвою «колінди». Хоча багато дослідників неслов'янське походження вбачають і в самій назві «коляда», проте з румунським чи загалом волоським напрямом її поширення не пов'язують. Філарет Колесса вбачає в ній греко-римські впливи IV–IX ст. в ході спільної колонізації слов'янами та греками й римлянами чорноморського узбережжя і берегів Дунаю [Колесса 1938, с. 49]. Лише окремі українські дослідники визнають і факт переважаючого побутування цього жанру в південно-західному ареалі українських етнічних територій [Давидюк 2003, с. 126].

Наше завдання полягає в тому, щоб на основі порівняльного го вивчення основних тем та сюжетів молдовських «колінд»

визначити, чи вони сформувалися в спільному річищі дунайсько-причорноморських традицій, чи все-таки визрівали у власних національних межах. Незалежно від того, наскільки швидко змінюється головний зміст репертуару колядників та наскільки вагоме місце в цій традиції відводиться імпровізаційному елементу, як показали наші попередні дослідження, основний перелік тем, мотивів і навіть сюжетів у них залишається сталим. Отже, чим більше відмінного, тим новішим треба уявляти жанр загалом. Сподіваємося, що детальне вивчення предметно-образного ряду молдовських «колінд» дасть надійний фактаж для роздумів над дилемою, чи українці за своїли колядки від своїх південних сусідів, де вони займають досить широкий ареал поширення, механістично, чи все-таки сформували власний канон цього жанру.

На необхідності компаративного, зокрема румунсько-українського (до румунської зараховували й молдовську обрядовість), дослідження календарної обрядовості наполягали О. Потебня [Потебня 1887, с. 683–684], О. Веселовський [Веселовский 1883], М. Грушевський [Грушевський 1993, с. 309] та ін. На їхню думку, такий аналіз здатний пояснити деякі фольклорні елементи, які були занесені до нашої старої творчості з Причорномор'я і Подунав'я в період великого переселення народів. Хоча українські дослідники (Ф. Колесса, В. Скуратівський, О. Курочкін, В. Давидюк та ін.) опосередковано для компаративного дослідження наводили приклади з румунсько-молдовської обрядовості, однак українська фольклористика не має ґрунтового аналізу із залученням текстових матеріалів чи хоча б прискіпливого аналізу основних мотивів молдовсько-румунських колядок, порівняно з аналогічним українським фактажем. Тим часом саме в площині порівняння сюжетів колядок двох сусідніх народів, серед яких вони відзначаються найбільшою популярністю, перебуває і проблема гіпотетичної батьківщини жанру.

1. Найбільшу вербальну частку в системі календарної обрядовості молдован займають різдвяні обхідні пісні, які в місцевій традиції називаються «коліндами». Вони й становлять об'єкт нашого дослідження. Від українських сюжети такої поезії інколи різняться навіть розміром (3+3) або ж (4+4), істотно – тематикою, образністю, традиційним переліком мотивів і сюжетів. Щодо основної функції, то її визначає та сама вітально-величальна спрямованість, яка притаманна й українським колядкам. Румунський фольклорист О. Бирля називає «колінди» традиційними народними піснями-побажаннями епіко-ліричного характеру, які складаються від 20 до 60 рядків [Bîrlea 1998, p. 4].

Дослідники колядок майже однотайні в тому, що первинна функція цього жанру захована в його назві. Більшість із них вважає, що для українського лексикону вона чужа. І тільки найпереконливіші слов'янофіли наводять аргументи на користь можливості слов'янського походження назви, вбачаючи її корінь у слові «колокіл», спорідненому з «калатати», у зв'язку з чим вони вважають, що назва виконує функцію скликання предків на ритуальну вечерю. Щоправда, таке значення вчені виводять з литовського, що буквально означає *кликати* [Креация популяре 1991, с. 28–32].

Загальновідомо, що лексема «колінде», як і «коляда», походить від латинського «colindae» й побутує в багатьох народів Східної Європи від Балкан до Балтійського моря. Однак семантичний ряд цього кореня репрезентовано і в інших мовах, як споріднених із латиною, так і цілком відсторонених від неї.

Нам відомо понад двадцять тлумачень цього терміна: слов'янські, латинські, фрако-дакійські, індійські, грецькі тощо. Ось тільки деякі з них: у давніх слов'ян та древніх римлян – це назва свята зимового сонцестояння; у гето-дакійському розумінні – це ім'я одного з богів (Д. Кантемір, О. Потеб-

ня); в індійській міфології «календа» – це дочка сонця. Проте в Стародавньому Римі цим терміном називали день, коли священики виголошували початок нового місяця дієсловом «calare», що означає «кликати». А пов'язується це з тим, що, коли виходив новий місяць, клірики скликали народ магiчними формулами, де кілька разів повторювали: «Я кличу!» [Креация популаре 1991, с. 144].

У Західній Європі подібним словом називають деякі об'єкти, пов'язані з Різдвом. Зокрема, у Франції так номінують ритуальне дерево, аналогічне українському гільцю. У Болгарії таку назву мають ритуальні пісні, що їх виконують у Лазареву суботу, а в Білорусі – на Різдво й Великдень. У Словаччині, Хорватії, Польщі такі пісні трапляються рідше, відповідно малопоширені й назви на їх означення.

М. Грушевський, розглядаючи походження українсько-го свята Коляди, зазначав, що переплетення чужої назви в слов'ян указує на сильні греко-римські впливи в чорноморсько-дунайську добу (IV–IX ст.), коли українська колонізація досягла берега Чорного моря й Дунаю, де вона зустрілася безпосередньо з греко-римським світом. «Се ім'я вигнало стару тубильчу назву Корочюна, що досі начебто заховалось в Західній Україні, у волохів і болгарів, а для XII ст. засвідчена новгородським літописом, що се була назва загальна» [Грушевський 1993, с. 177]. Назву «Карачун» учений розумів, з одного боку, як номінацію найкоротшого дня, з другого, – такого, що вже настав, «покрачував». Обидві назви латинського походження («Саляда», «Корочюн») М. Грушевський зараховував до воведінсько-варвариного циклу, що перемістився в українців на Коляду разом з різними святочними церемоніями.

Домінує в українській фольклористиці думка, що з назвою «Коляда» українці вперше ознайомилися тоді, коли жили при Дунаї поряд з римлянами, тобто приблизно на початку IX ст.

[Давидюк 2002, с. 155]. Як стверджує В. Давидюк, «на Коляду, за міфологічними уявленнями українців, народжується сонце». Тому весь обрядовий план свята легко вкладається у світоглядні рамки міфу про вмираючу та оживаючу природу [Давидюк 2002, с. 151]. Не піддаючи сумніву вищесказане, водночас можемо зауважити, що в молдовських «коліндах» сюжет про космічну тріаду – трьох гостей з неба, які приходять на допомогу господареві «на новеє літо», – відсутній. Будь-які інші, які могли б означати відмирання старого й народження нового, – теж невідомі. Звідси значно більше підстав вважати, що в українській різдвяній обрядовості ці мотиви з'явилися внаслідок контамінації колядок із щедрівками.

У молдовській фольклористиці єдиної думки щодо походження назви «колінда» та обрядодій самого свята також немає. Це пояснюється тим, що одні дослідники (В. Александри, Б. Хаждеу, П. Караман, А. Денсушяну), розглядаючи ці проблеми, цілком покладалися на вже усталену думку про їх греко-римське походження, тоді як інші (Д. Кантемір) шукали відповіді в біблійних сюжетах. Проте найвірогіднішою, на нашу думку, виявляється гіпотеза тих, які доводили, що румуни (маючи на увазі і молдован) запозичили від греків та римлян лише номенклатуру деяких обрядів (наприклад, «колінде», «кречун», «плугушорул», «русаліє»), а самі ритуали виявляють автохтонний фракійський характер. Вони доводили, по-перше, що не всі молдовські «колінди» мають релігійний характер; по-друге, що ототожнити всі календарні обряди з римськими – повний абсурд, адже латиністи втрачали з поля зору локальний шар традицій, який набагато давніший, ніж їх греко-римське запозичення [Петров 1966; Băieșu 1972, p. 16].

Аналогічні запозичення в «малоруській колядці» на століття раніше вбачав і російський учений українського походження М. Коробка. На думку дослідника, «назва *колядки* прище-

пилася вже на східнослов'янському ґрунті, де греко-римські впливи зіткнулися вже з виробленою новорічною обрядовістю й величальними піснями місцевого походження» [Коробка 1902, с. 57].

Молдовські фольклористи зараховують поетичні тексти традиційних «колінд», які дійшли до наших днів, до найархаїчнішого пласта фольклору молдован. Та все-таки вчені визнають, що протягом століть вони зазнали змін у зв'язку з адаптуванням до конкретних історичних та соціальних умов. Квінтесенція традиційних «колінд» вбачається в тому, що це та поезія, у якій головно відображені рід занять населення та віра в магічне значення слова [Давидюк 2003, с. 126].

2. Недругорядне значення в питанні походження та функціонального призначення таких пісень належить з'ясуванню господарської специфіки, відображеної в текстах. У нашому випадку – ще й її співвідносності з аналогічною українською фольклорною традицією. На текстуальному рівні господарська специфіка молдовських «колінд» дещо відмінна від української. Щоправда, за переліком основних тематичних циклів цієї різниці особливо не помітно. За тематичним принципом традиційно серед молдовських «колінд» розрізняють: космогонічні, професійні, про кохання, родинні, моральні, княжі, біблійні та апокрифічні, а також «колінди»-балади [Креация популяре 1991, с. 208]. Молдовська фольклористка М. Мокану знаходить усі ці тематичні відгалуження і в календарній обрядовості Бессарабії [Мосану 2007, р. 6], де головно здійснювалися наші польові спостереження. Однак окремі науковці пріоритет у класифікаційних питаннях віддають часу виникнення цих творів. Зокрема, П. Караман та М. Бретулеску залежно від цього виділяють два основні різновиди «колінд»: традиційні й модерні (оскільки жанр колядок у молдовському фольклорі, на відміну від українського, не припинив свого продуктивного побутування й досі).

Вразливість першої з наведених класифікацій – у тому, що в одному тексті можуть бути наявні професійні, родинні та космогонічні образи. Українська дослідниця західнополіського календарного фольклору Олена Білик в одній зі своїх статей віддає пріоритет господарській специфіці вітально-величальних текстів, виділяючи в них мисливські, скотарські та хліборобські. Наведена вченою статистика має, на її думку, відобразити господарські переваги населення щодо певних видів трудової діяльності [Білик 2008, с. 55–71]. Гадаємо, що молдовський матеріал, порівняно з українським, надасть не менш промовисті факти. Із «колінд» молдован Бессарабії помічаємо дещо інший склад занять населення, ніж в українців. Серед них, окрім традиційного мисливства, відгінного скотарства, рільництва, є ще рибальство та торгівля. Однак ці відмінності стосуються тільки так званих модерних текстів. Зрозуміло, що їх вік обмежений.

За типом адресата наявні «колінди», як і в українців, адресовані парубкові або дівчині, господарю, рідше – господині.

Серед загального масиву колядних текстів різдвяні пісні з пастушими мотивами становлять близько 40 % від загальної кількості. Це найпитоміша частина, що свідчить про домінування скотарської специфіки в молдовському побуті й визначає національну специфіку жанру. Адресатом таких пісень щоразу є хлопець-пастух, а дівчина перебуває на периферійних ролях. Почасти вона взагалі постає в образі ягнички, вочевидь, символізуючи, згідно з естетичними вподобаннями молдован, красу, покірність, витривалість, ширість, ніжність, поміркованість, чистоту. Така символіка дівчини характерна не лише для фольклору, але й для молдовської та румунської професійних літератур.

У такому образі дівчина піддається насильницькому захопленню, що багатьма своїми рисами нагадує один з видів ініціаційних випробувань, про який вона (можливо, у фор-

мі інакомовлення для невтаємничених) розповідає в «колінді» своїм сестрам:

Bun voinicul (Costea),	Славний воїн (Костя),
n goană ne-a luară	Довго нас ганятиме,
Pîn la stan de piatră;	Поки камінням не присипле;
Sub stană de piatră –	А під тим камінням
Numai o Ciută scăpată.	Одна ягничка виживе,
Moartă, leșinată,	Напівмертва, причавлена,
De cal bun călcată,	Дуже конем затоптана,
De ogar mușcată.	Дуже собакою покусана

[Сокіл 2004, с. 58–60].

Надмірна увага вівцям пояснює їх важливе значення в житті молдован. Місцем виникнення таких мотивів, вочевидь, була гірська місцевість, яка не сприяла вирощуванню злакових культур. Тому наскрізний образ гір та долин у «коліндах» з подібною тематикою відбиває структуру господарства гірських районів. Утримувати овець за таких умов було не просто зручно, але й єдино можливо.

Спостереження над текстами таких «колінд» переконує нас у тому, що їх виконували навесні:

La munți ninge, plouă,	В горах сніжить, дощить,
La șes cade rouă;	В долині росить;
Rouă de pe șes	З тієї роси
D-un lac mi se face.	Утворилася долина

[Сокіл 2004, с. 58–60].

Загальновідомо, що весняна пора не лише вважалася початком господарського року, незалежно від специфіки основних господарських занять, але й відкривала весільний сезон, у тому числі й створення нових сімей. Тому значна частина таких весняних колядок доповнюється шлюбними образами.

Другу за кількістю мотивів (понад 20 %) групу «колінд» займають аграрні, які також тісно переплітаються зі шлюбними. Серед пісень аграрного спрямування пріоритетними ви-

являються рільницька, виноградарська та садівнича тематика. Незважаючи на те що в таких «коліндах» господарством займаються переважно жінки, можливо, тому, що чоловіки в цей час випасали худобу, адресатами таких пісень неодмінно постають представники чоловічої статті.

Випасання худоби займало в чоловіків багато часу, майже цілий рік. Тому вся інша робота лягала на жіночі плечі. Чоловіків викликали з пасовищ лише на найтяжчу роботу, тобто в сезон розмноження тварин, у нашому випадку – ягнят, та на збирання врожаю. Ці події, як правило, закінчувалися банкетом. Про це яскраво змальовано в молдовській «колінді» «Лерульо». У ній «підгорянка» просить прийти Георгія, коли овечки покотилися, «румунка» – коли достигло жито, білява «дністрянка» – коли дозрів виноград.

Як відомо, перші ягнята можуть з'являтися і в січні. А отже, цілком можливо, що саме до цієї нагоди пастухи поверталися з пасовищ додому. Наступна перерва у відгінному перебуванні овець на пасовищах через хліборобсько-скотарську специфіку ведення господарства молдованами могла приурочуватися до жнив. І звичайно, чекали на господарську підмогу всього чоловічого населення в осінню пору, під час збирання винограду. На сьогодні з майже повною втратою традицій відгінного вівчарства підтвердити чи заперечити такі особливості господарської діяльності вже неможливо. Тож наші припущення, зроблені на основі фольклорних текстів, – це лише робоча гіпотеза.

Семантика вищезгаданої «колінди» чітко виділяє три антропологічні типи молдованок та відповідну цим типам специфіку їхнього господарства. Біляві – це дністрянки, які завдяки місцезнаходженню біля води, де найбільше трави, займалися скотарством. Румунки, заняттям яких було рільництво, називаються «рум'яними», можливо, від того, що, жнучи жито в найгарячішу пору року, вони від пекучого сонця напивалися рум'янцем. Третім типом молдованок є підгірянки

(ті, що під горою), які відповідно до розташування займалися виноградарством.

Проте незважаючи на різне локальне розташування жінок, усі вони чекають одного й того самого Георгія, якого називають братом. Отже, маємо елементи полігнії. Зокрема, такі форми звертання, як «брат», нагадують стосунки міжплемінної екзогамії, які дозволяли всім членам споріднених племен вважати себе родичами, звідки можлива й така форма звертання.

Герой залежно від кліматичних умов змінював місце пасовиська отар. Наприкінці зими таким могло бути місце біля води, де найшвидше проростає трава, тому пастух жив у цей час із білявою дністрянкою. Під час літньої спеки, коли вівці не були ситими, найкращим місцем для випасання могло стати вижате поле, стерня, а отже, пастухи в цей час віддавали перевагу румункам. Після остаточного висихання трав на полях і долинах вони знову вирушали в гори, де трава зберігала свої властивості найкраще. Так кожного року пастухи проходили одну й ту саму дорогу. Із часом такі явища набули сталості й перейшли в розряд традиційних.

«Колінд», які засвідчують інші способи господарювання, менше. Молдовські фольклористи звертають увагу на «колінди» з мисливськими мотивами, які вважають найархаїчнішою верствою цього жанру [Коробка 1902, с. 210]. Текстів таких пісень порівняно небагато, приблизно 15 %. Найуживаніші з них: «Cerbul» («Олень»), «Arcul și săgeata» («Воїн та лук»), «Lerulio», «Leu, leu s-a lăudat» («Лев», «Лев вихвалявся»), «Domn, domn să-năl țăm» («Господа, Господа прославляти»).

Образ хлопця-мисливця в молдовських «коліндах» має дуже глибоке коріння. За припущенням деяких дослідників, він міг зародитися приблизно в X тис. до н. е., на перехресті палеоліту й мезоліту, одночасно з таненням льодовика й утворенням стабільного теплого та волого клімату між Дністром і

Карпатами, що спровокувало міграції великої рогатої худоби, яка пристосувалася до холоду, на північ. У цей самий час, коли основною здобиччю для мисливців стають менші, але водночас і дуже швидкі тварини, було винайдено лук та стрілу [Коробка 1902, с. 210], образи яких назавжди ввійшли в «колінди» з мисливськими мотивами.

Чи можна беззастережно вбачати в цьому образі неперервність ще з тих часів? Це питання хоч і суперечливе, але, як показує практика, далеко не риторичне. В. Давидюк пропонує «для визначення історичних параметрів тексту» враховувати не лише основні теми та образи в межах одного жанру, але і їх наявність чи відсутність в інших жанрах [Давидюк 2003, с. 142]. Найчастіше тематичним аналогом багатьох українських колядок мисливсько-лицарського змісту вважають билини, думи, казки. Однак на побутовому рівні деякі речі, як, наприклад, лук і стріли, виконують свої функції впродовж століть, а то й тисячоліть. Тому тут важко не погодитися з думкою М. Грушевського, що в основі теперішніх колядок лежать давніші від дружинного побуту мотиви й ідеї, і тільки потім вони скомбінувалися з мотивами пізнішої доби [Грушевський 1993, с. 262].

Молдовські мисливські «колінди», як і українські колядки, за змістом дуже близькі до ініціаційних казкових мотивів. І справді, герой таких «колінд» мандрує, полює на оленя. Часто перше успішне полювання в таких сюжетах, як і в традиційних мисливських громадах, що існують від часів мезоліту, спричинює одруження парубка.

Однак в українському фольклорі В. Давидюк знаходить колядки з аналогічними мотивами, що само по собі, на думку вченого, є пізнім явищем, адже більшість українських текстів оспівують весняну та осінню пору року, а крім цього, ще й елементи княжого побуту в них, що дозволяє зараховувати ці твори тільки до княжих часів.

Молдовські «колінди» на мисливську тему також переважно відображають зимову пору.

Зимовою роботою вважається ткацтво та прядіння, про які розповідається в таких піснях. Проте, як ми вже переконалися, зимова пора для молдовських «колінд», на відміну від українських, – не рідкість. І хоча в них так само наявні княжі образи й елементи, такі як цар, паничі, бичачі роги, оленячі роги, білосніжні келихи, однак, на нашу думку, ці атрибути пристосувалися до родинно-общинних обрядів пізніше.

«Колінди» з аналогічними мотивами, як правило, у деталях описують дії мисливця, що є свідченням високого професіоналізму людей того часу, які займалися цим видом діяльності. Так, герой «колінди» «Олень», знаючи, коли напасти на тварину (*коли олень спускається з пагорба в долину, коли олень в комишині*), де вона перебуває (*де сонячно та спокійно, де довгі гори та долини, де глибокі джерела*), чим живиться (*травичкою з-під каменя*), дуже легко знаходить оленя (*по дорозі уздрів*). Іван, маючи належне знаряддя, цілиться в третє ребро, бо воно найболючіше. Тоді герой несе безсилу тварину по хатах, показуючи цим, що він пройшов випробування і може претендувати на дівчину¹.

На шлюбний мотив такого тексту вказує і обряд прощання з родичами, який і до сьогодні зберіг канонічне значення в молдовських весіллях. Так, за весільним обрядом, молодий перед тим, як іти до нареченої, має попрощатися зі своїми родичами. Спочатку прощається з батьками, потім – з рідними братами та сестрами, а після цього – з тітками та дядьками. Така сама ієрархічна послідовність виконання ритуалу простежується і в багатьох молдовських «коліндах». Єдність змістовного плану в різних видах фольклору може слугувати лише доказом автохтонності традиції. Це саме засвідчує і відображений у «колінді» факт полювання мисливця на оленя в четвер. Нині традиційно в ході

молдовського весілля в четвер колють свиню. Вочевидь, ця традиція могла зберегтися ще із часів полювання на диких тварин. Усі інші мотиви полювання (на «лева», «змія») – пізнішого походження.

Про давність названих образів свідчать і залишки княжого побуту. Так, в одній з «колінд» («Лев царю вихвалявся») герой, відсікши левину голову, яку чомусь називає зміїною, не носить-ся з нею по хатах, як зазвичай, а вже несе цареві, тобто своєму майбутньому тестеві, який має віддати Іванові півцарства та власну доньку. Тексти таких «колінд» нагадують древню грецьку міфологію, а отже, генетично пізніші за ті, мотиви яких, на думку молдовських учених, сягають своїм корінням часів мезоліту².

Відгомін мезолітичного періоду молдовські фольклористи вбачають і в «коліндах» із рибальськими мотивами [Коробка 1902, с. 211]. Таких «колінд» також небагато (приблизно 15 % від загальної кількості). Найуживаніші з них: «Peștele și mreaja fetei» («Риба та сітка дівчини»), «Dulful, monstru marin» («Дулф, морський монстр»), «Cel pește de mare» («Морська риба») тощо.

Молдовським «коліндам» на рибальську тематику притаманні вірування в морського тотема (або духа) – Дулфа. Деякі молдовські фольклористи порівнюють його з образом Ящера, володарем морських вод у східних слов'ян, який вимагав людських жертв і отримував їх у вигляді молодих дівчат, іноді парубків [Коробка 1902, с. 211]. Російський учений Б. Рибаків припускав, що цей образ міг виникнути в теплу та вологу епоху мезоліту, коли рибальство стало другим важливим заняттям, після полювання, у житті первісних людей [Рыбаков 1987, с. 124].

У «колінді» «Дулф, морський монстр» [Соکیل 2004, с. 49] Дулф виходить з моря та псує багато ягничок (дівчат), а також поїдає молодих парубків. Аналогічно до українських казок у цьому можна вбачати мотив пробного шлюбу дівчини. Особ-

ливістю такого шлюбу була регламентація першого злягання тільки з тотемом.

Як засвідчують тексти, проганяв Дулфа або влаштовував пастку на нього парубок, рідше – дівчина. Тому возвеличуються в таких колядках частіше парубки, ніж дівчата, а це – яскравий вияв генетичної патріархальності таких мотивів (заодно й обрядів).

У рибальських «коліндах» – завжди тепла пора року, найвірогідніше – пізня весна. Дівчина-рибалка, закинувши невід, садить у саду квіти для віночка, потім їх збирає, що свідчить про сезонну довготривалість цього процесу. У таких колядках, поряд з господарськими, наявні й мотиви шлюбних приготувань: дівчина посадила базилік, приготувала букети, наткала шовку, заплела сітку, і лише наловивши вдосталь риби, справила весілля.

Роль хлопця-рибалки – відмінна від дівчої. У «коліндах» він також може плести шовкову сітку, проте ніколи не використовує її сам. Частіше чесноти парубка проявляються в його оборонних функціях: він охороняє угіддя від головної загрози – Дулфа. Іноді хлопець проганяв його спільно з братами, але дівчина діставалася йому одному. Такий мотив знову-таки нагадує ініціаційний обряд, коли парубок, пройшовши випробування, мав право на статеві стосунки з дівчиною.

Одним з найпізніших у молдовських «коліндах» є мотив торговців, який також переплітається зі шлюбними мотивами. За нашими підрахунками, тексти з цим образом налічують приблизно 15 %. У них торговці припливають на кораблях і привозять сувої шовку та багато подарунків. За це найчастіше просять дівчину. Отже, у такий спосіб молдовська «колінда» має у своєму складі як мотиви, пов'язані з примітивним полюванням та рибальством, так і ті, які відображають ведення цивілізованих торговельних відносин. У «коліндах» з торговельними мотивами дівчина дивиться

на море, перша помічає чорний корабель і пропускає торговців, щоб їх не помітили її брати, тобто представники її роду. Якби вони про це дізналися, то торговці змушені були б пройти митний контроль.

Шлюбними мотивами пройняті всі «колінди». Їх наявність засвідчують парні образи: дві яблуні, два голуби, два калачі, дві стеблини, дві ягоди, два куці ліщини тощо. Кінцева функція всіх «колінд», як правило, закінчується весіллям або побажанням успіхів у його реалізації.

На думку молдовських фольклористів, спочатку «колінди» мали магічне, величальне призначення [Креация популяре 1991, с. 213]. У них оспівувалося бажане, як дійсне. Господарів величають, називають панами. Отже, людина живе в достатку та затишку, де жито, виноград, сади приносять хороші плоди, розвивається скотарство, поля дають великий урожай злаків, парубки вдало проходять випробування, дівчата мають з кого вибирати хороших женихів. Головне – робити все вчасно та вправно. Тому можна погодитися із Г. Сокіл, яка зазначала: «В міру того, як людина збагачувалася досвідом, помічаючи, що пори року циклічно повторюються задля того, щоб наступний рік був не менш сприятливим, ніж попередні, вона прагнула наслідувати певні дії, робити все так само, як і в минулому році. Частина регулярно повторюваних актів втрачала своє практичне значення і ставала обрядом» [Сокіл 2004, с. 55].

Отже, молдовські «колінди» є одним з найзагадковіших жанрів усної народної творчості, який законсервував ряд специфічних ознак. Предметно-тематичний ряд цього жанру засвідчує те, що вони генетично мають дуже глибоке коріння. Найдавніші з них сягають епохи мезоліту. За ритмічною будовою їх віршових розмірів (3+3 або 4+4), стильовими особливостями, за якими після кожного рядка заспіву йде приспів-рефрен, патріархальним характером та шлюбною тематикою вони подібні до українських колядок. Утративши первісні

утилітарні магичні функції, такі пісні зберегли лише величальний характер.

ПРИМІТКИ

¹ Записано від Єфросинії Берлінської, 1950 р. н., у с. Орлівка Ренійського р-ну Одеської обл.

² Там само.

ЛІТЕРАТУРА

Білик О. Щедрівки Західного Полісся: господарський аспект // Фольклористичні зошити. – 2008. – Вип. 6. – 334 с.

Веселовский А. Румынские, славянские и греческие коляды // Сборник отделения русского языка и словесности Академии наук. – 1883. – № 4. – 248 с.

Грушевський М. Історія української літератури : у 3 т., 9 кн. – К., 1993. – Т. 1. – 392 с.

Давидюк В. Історично-географічна атрибутивність щедрівок та колядок // Фольклористичні зошити. – 2003. – Вип. 6. – С. 123–148.

Давидюк В. Крокове колесо. Нариси з історичної семантики українського народу. – К., 2002. – 188 с.

Колесса Ф. Українська усна словесність. – Л., 1938. – 644 с.

Коробка Н. К изучению малорусских колядок // Известия и отделения Академии наук. – С.Пб., 1902. – Кн. 3.

Креация популяре (курс теоретик де фольклор ромынеск дин Басарабия, Транснистрия ши Буковина). – Кишинеу, 1991. – Паж. 182.

Петров В. Обрядовий фольклор календарного циклу та його общинно-виробничі основи // Народна творчість та етнографія. – 1966. – № 1. – С. 28–32.

Потебня А. Объяснения малорусских и сродных народных песен. – Варшава, 1887. – Т. 2 : Колядки и щедривки. – 810 с.

Рыбаков Б. А. Язычество древних славян. – М., 1987. – 782 с.

Сокіл Г. Українські обхідні календарно-обрядові пісні: структура, функції, семантика. – Л., 2004. – 268 с.

Băieșu N. M. Poezia populară moldovenească a obiceiurilor de Anul Nou / N. M. Băieșu. – Chișinău : Știința, 1972. – 236 p.

Bîrlea O. Obiceiul colindatului și colindele. – Timișoara, 1998.

Mocanu M. Colinde din sudul Basarabiei. – Chișinău, 2007. – 184 p.

Данная статья – попытка объяснения специфики предметно-образного ряда молдавских «колинд» (колядок), их первичной утилитарной магической функции, семантики, ритмичной структуры и стихотворного размера. Внимание обращается на выяснение генезиса молдавских «колинд», используется компаративный анализ тем и сюжетов рождественской поздравительной молдавско-румынской поэзии.

Ключевые слова: образ, тема, жанр, предметный ряд, сюжет, колядка, «колинда».